

ЗАГОРОДНІЙ
Анатолій Глібович —
академік НАН України,
президент Національної академії
наук України

ДО 105-Ї РІЧНИЦІ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Стенограма виступу на засіданні Президії НАН України 29 листопада 2023 року

Доповідь присвячено 105-й річниці від часу заснування Національної академії наук України. Висвітлено основні етапи становлення Академії, розгортання її наукової діяльності, а також відзначено окремі вагомі здобутки вчених НАН України.

Вельмишановні колеги!

Дорогі друзі!

У понеділок ми відзначили 105-ту річницю від дня заснування Національної академії наук України. А отже, наша Академія перегорнула ще одну сторінку своєї величної історії. Вона, нагадаю, розпочалася в далекому й буремному 1918 році. Тоді 14 листопада Законом гетьмана України Павла Скоропадського було засновано Українську академію наук у Києві та призначено перших дійсних членів УАН, якими стали 12 видатних українських учених. 27 листопада 1918 р. відбулося перше, установче, Загальне зібрання УАН, на якому головою-президентом Академії односторонньо було обрано вченого-природознавця, історика науки, філософа Володимира Вернадського, а неодмінним секретарем — сходознавця і славіста Агатангела Кримського. Ця визначна подія стала закономірним підсумком тривалого розвитку наукової думки в нашій країні та результатом плідної патріотичної діяльності кількох поколінь українських науковців.

Визначальною особливістю української Академії стало те, що від часу заснування вона не обмежила себе статусом «наукового клубу», а відповідно до задуму академіка Володимира Вернадського об'єднала не лише окремих учених, а й, що найважливіше, науково-дослідні установи. Це стало надійною базою як для ефективного розвитку вже наявних наукових напрямів, так і для започаткування низки нових.

Водночас не менш важливою особливістю діяльності Академії було її спрямування на розв'язання актуальних практичних завдань і задоволення суспільних потреб.

Уже під час Другої світової війни Академія навіть у віддаленій евакуації продемонструвала здатність оперативно та адекватно відповідати на новопосталі виклики. Було виконано багато важливих розробок для потреб оборони й медицини.

Загалом розроблена академіком Володимиром Вернадським концепція Української академії наук виявилася далекоглядною та життєздатною впродовж усього ХХ ст. і сьогодні дозволяє Академії відповідати вимогам часу.

Слід віддати належну шану й іншим очільникам Академії. Ось їх незабутні імена: Микола Прокопович Василенко, Орест Іванович Левицький, Володимир Іполитович Липський, Данило Кирилович Заболотний, Олександр Олександрович Богомолець, Олександр Володимирович Палладін і, безумовно, Борис Євгенович Патон.

Саме з ім'ям Бориса Патона — всесвітньо відомого вченого та видатного організатора науки, пов'язана одна з найславетніших сторінок у діяльності Національної академії наук України. Вперше Бориса Євгеновича було обрано президентом Академії у 1962 р., і він залишався її незмінним керманічем до 2020 р. Символічно, що народився він у день заснування Української академії наук — 27 листопада 1918 р.

Очолити Академію, Борис Євгенович відразу поставив за мету зробити зв'язки між наукою та виробництвом максимально тісними. Він вважав, що наукові здобутки мають втілюватися в практику, давати відчутну користь суспільству і державі, а необхідною умовою для цього є органічне поєднання фундаментальних досліджень із прикладними, розвиток цілеспрямованих фундаментальних досліджень. Відтак, Академія стає головним науковим центром країни, де широким фронтом здійснюються дослідження з актуальних проблем природничих, технічних і соціогуманітарних наук.

Нова сторінка відкрилася в діяльності Академії на чолі з академіком Патоном після проголошення незалежності України.

Суттєвою рисою стало започаткування нових наукових напрямів соціогуманітарних

досліджень, розширення мережі наукових установ цього профілю. Все це сприяло відродженню духовної і матеріальної культури та було вкрай необхідним для молодого незалежної держави.

В умовах занепаду галузевої науки значні зусилля докладалися до науково-технічного забезпечення базових галузей економіки України, активної співпраці з великими науково-виробничими підприємствами, створення нових механізмів і форм комерціалізації наукових результатів.

Було запроваджено програмно-цільові і курсні засади в організації досліджень. Розроблені за ініціативою Академії державні цільові програми спрямовувалися на розв'язання нагальних питань розвитку мінерально-сировинної бази, науково-технічний супровід атомно-енергетичного комплексу, вирішення проблем ресурсу і безпеки експлуатації конструкцій, машин і споруд та низки інших важливих для країни проблем. Слід відзначити й те, що зі здобуттям незалежності Академія успішно реалізувала отриману можливість самостійного розгортання міжнародних наукових і зовнішньоекономічних зв'язків.

Ці сторінки історії нашої Академії було детально проаналізовано і висвітлено в численних матеріалах і публікаціях, присвячених 100-річчю НАН України. Останні ж п'ять років виявилися для нас особливо складними. Спочатку пандемія COVID-19, а потім широкомасштабна воєнна агресія РФ проти України.

НАН України активно долучилася до боротьби з підступною інфекційною хворобою. Було розроблено готові до впровадження у виробництво ефективні тест-системи, здійснювалося масштабне прогнозування розвитку пандемії (як у цілому по країні, так і по регіонах), результати якого знайшли широке використання, було забезпечено моніторинг появи та еволюції нових штамів вірусу, розпочато розроблення вітчизняних вакцин.

З початком широкомасштабного російського воєнного вторгнення НАН України переглянула пріоритети своєї діяльності. Не полишаючи і не позбавляючи необхідної під-

тримки фундаментальні дослідження, сьогодні ми концентруємо основні зусилля на оборонних дослідженнях та вирішенні проблем економіки держави, в тому числі на розвитку високотехнологічних галузей промисловості у воєнний та повоєнний періоди. Очевидно, що, як уже було зазначено, значні зусилля наша Академія спрямувала на вирішення проблем забезпечення обороноздатності й безпеки держави.

Цьому сприяло ще й те, що у 2015 р. було започатковано цільову програму оборонних досліджень НАН України. Відтоді виконано 167 оборонних розробок. Частину з них уже впроваджено, вони допомагають нищити агресора, частина перебуває в стадії впровадження. Сьогодні в роботі понад 50 розробок, які погоджено з організаціями Міністерства оборони України, Укроборонпрому, головними конструкторськими бюро в галузі озброєнь.

Серед останніх оборонних розробок — мультисенсорна система високоточного визначення координат наземних об'єктів, радіолокаційна станція Х-діапазону, багатоелементні фотоприймачі та обтікачі інфрачервоних головок самонаведення, функціоналізовані рідкі каучуки для твердого ракетного палива, вископотужні імпульсні джерела струму на базі суперконденсаторів.

Дуже багато зроблено і для цивільної та військової медицини, зокрема створено кровоспинні препарати та пов'язки, такі як, наприклад, карбогемостат — ефективний засіб для зупинки гострих артеріальних кровотеч.

Перелічене — це навіть не верхівка айсберга. Лише на останній виставці наших оборонних розробок було представлено більш як 200 експонатів, що стосуються найрізноманітніших галузей воєнних застосувань.

Велику роботу виконують і науковці-соціогумантарії Академії. Передусім вона стосується розвінчання ідеології агресора, з'ясування причин її появи та пошуку шляхів протидії.

Досліджуються суспільні настрої та психологічний стан суспільства під час війни, вивчається нинішня демографічна ситуація, прогноуються подальші демографічні процеси.

Щодо досліджень, спрямованих на розвиток економіки у воєнний та повоєнний періоди на основі високотехнологічних виробництв, то тут варто відзначити наші пропозиції з розвитку титанової галузі, літєвого виробництва, відновлення мікроелектронної промисловості, забезпечення безпечної роботи АЕС, у тому числі розвитку виробництва елементів системи управління і захисту атомних реакторів, розвитку атомної енергетики на основі малих модульних реакторів, виробництва синтетичного палива, розвитку водневих технологій, розширення аграрного виробництва тощо.

Незважаючи на складні умови, спричинені російською воєнною агресією, продовжується реалізація плану заходів з реформування НАН України на 2021—2025 рр., представленого на засіданні Національної ради України з питань розвитку науки і технологій 12 січня 2021 р.

Проведено інвентаризацію матеріально-технічної бази та земельних ділянок. Відбувалася подальша оптимізація мережі наукових установ і організацій Академії.

Запроваджено нові форми підтримки наукової молоді. Зокрема, було започатковано нову бюджетну програму «Забезпечення житлом вчених НАН України». На жаль, її виконання сьогодні призупинено зі зрозумілих причин. Істотно збільшено фінансування дослідницьких лабораторій та груп молодих учених. Розпочато виконання програми постдокторальних досліджень НАН України. Засновано стипендію імені академіка НАН України Б.С. Патона для молодих вчених — кандидатів наук (докторів філософії) і докторів наук.

Розпочали роботу нові органи в системі управління Академії. Розгорнула свою діяльність Науково-технічна рада НАН України, основною метою якої є залучення установ НАН України до вирішення актуальних науково-технічних та соціальних проблем, сприяння впровадженню наукових розробок академічних установ, розширення співпраці між науковими установами НАН України і виробничими підприємствами.

Вагомий внесок у підвищення ефективності наукової діяльності за пріоритетними

напрямами науки і техніки та забезпечення об'єктивного розподілу фінансування зробили новостворені науково-координаційні ради НАН України.

Докладаються також зусилля для розвитку інноваційної інфраструктури, зокрема для створення наукового парку «Академ.Сіті» та інноваційних кластерів.

Шановні колеги! Можна впевнено стверджувати, що за 105 років Академія пройшла великий шлях, і ми по праву можемо пишатися

досягненнями наших науковців. Сьогодні, як і на всіх попередніх етапах історичного поступу, вчені Академії самовіддано і плідно працюють над вирішенням першорядних питань загальнонаціонального значення.

Ще раз вітаю всіх вас зі знаковою датою в житті Національної академії наук України.

Дякую за увагу!

*За матеріалами засідання
підготувала О.О. Мележик*

Anatoly G. Zagorodny

National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7953-6726>

TO THE 105th ANNIVERSARY OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

Transcript of the speech at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, November 29, 2023

The report is devoted to the 105th anniversary of the founding of the National Academy of Sciences of Ukraine. The main stages of the formation of the Academy, the development of its scientific activities are highlighted, and some important achievements of the NAS of Ukraine scientists are noted.

Cite this article: Zagorodny A.G. To the 105th anniversary of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2024. (1): 72–75. <https://doi.org/10.15407/visn2024.01.072>